

**XVIII საუკუნის ერთი დოკუმენტი
ეგვიპტეში ტყვედ გაყიდული
ქართველის შესახებ
A DOCUMENT
FROM THE 18TH CENTURY REGARDING
A GEORGIAN CAPTIVE SOLD IN EGYPT**

გიორგი სოსიაშვილი
გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
გორი, საქართველო

Giorgi Sosiashvili
Gori State University
Gori, Georgia

ABSTRACT

The document is housed in the National Center of Manuscripts of Georgia and is written in the Mkhedruli script on a scroll. It begins with an artistically painted Kantsili and a cross. There is a small area of damage on the edge of the right side, likely caused by moisture. The calligraphy is exquisite. At the bottom, there are two seals: one rectangular seal with the inscription 'Parsadan' and another square, beveled seal with the inscription 'Servant of God, Milakhvari Luarsab'. Both individuals represented the feudal house of Machabeli. Among them, Parsadan Machabeli is mentioned in many deeds from the second half of the 18th century. For instance, a deed bears the following vertical inscription on the left side: 'I, Revaz Machabeli, certify this deed (then one character is lost). I did not have the seal. This is my writing.' The last word of the inscription is illegible, although it is highly likely to be 'Revaz'.

In addition to the complicated geopolitical situation, mainly driven by the Iran-Ottoman conflict in the Caucasus, human trafficking became an even more significant problem for our country in the late Middle Ages. The Ottoman Empire's dominance on the Black Sea facilitated widespread 'purchase of captives', where people abducted from Georgia were sold in Ottoman or Syrian slave markets. The country faced a demographic catastrophe, and both Georgian and foreign sources document these harsh realities of the late Middle Ages. This distressing trend of selling people extended to almost every corner of our country, as it was deemed a profitable business. Unfortunately, even representatives of the feudal aristocracy supported it. 'Purchase of captives' appears to have been prevalent in Samachablo as well, with members of the feudal house of Machabeli also participating in this trade. The presented document contains fascinating information about the sale of Bezhan Kasradze from Samachablo to Misri (Egypt). It appears he was 'lost from Leki'. Kasradze, kidnapped by the Leks residing in the stronghold of Machabeli, ended up in Egypt. As known, 'Lekianoba' posed one of the unsolvable problems in Kartli-Kakheti in the second half of the 18th

century. There was no exception in this respect, the peasants who were kidnapped often managed to free themselves, leading to a decision by Erekle II in 1765. This decision granted escaped serf-peasants the right to live freely without their former masters having any claim over them. These liberated peasants could choose to continue their lives independently or select a new owner. Most of the peasants released from captivity became khaso or church serfs, with only a small portion retaining their freedom, often opting to re-subjugate due to their vulnerable circumstances.

It is evident from the presented document that Bezhan Kasradze, abducted from the Leks and later sold in Egypt, sent money (several tumnis of gold) to his family members. The Machabelis had mortgaged three properties with Gorel Amiraghashvili in Variani, and Paata Kasradze's brother Bezhan redeemed the Machabelis' estates with the money sent from Egypt. With the money sent by Bezhan Kasradze, who was sold in Egypt, his housemates also used the funds to construct a defensive tower in Kemerti. While the document does not provide details, there is still a standing tower in Kemerti known as Kasraant Godol. This tower was built by the Kasradzes of Kemerti to protect themselves from the Leks.

საკვანძო სიტყვები: ტყვეთა გაყიდვა, ქართველი ტყვეები ეგვიპტეში, სამაჩაბლო.

Keywords: sale of captives, Georgian captives in Egypt, Samachablo.

დოკუმენტის შესახებ

დოკუმენტი ინახება საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში. შესრულებულია მხედრული ხელით გრაგნილზე. დასაწყისში უზის მხატვრულად მოხატული ქანწილი და ჯვარი. მცირე დაზიანება აქვს მარჯვენა მხარის კიდეზე, სავარაუდოდ, სისველით. ნაწერია საკმაოდ ლამაზი კალიგრაფიით. ბოლოში უზის ორი ბეჭედი: ერთს – მართკუთხა ფორმის ბეჭედს აწერია: „ფარსადან“, ხოლო მეორე კვადრატულ, დაკუთხულ ბეჭედს – „მონა ღვთისა მილახვარი ლუარსაბ“. ორივე მათგანი მაჩაბელთა ფეოდალური სახლის წარმომადგენლები იყვნენ. სიგელს ვერტიკალურად მარცხენა აშიაზე ასეთი მინაწერი აქვს: „ქ. მე რევაზ. მაჩაბელი. ამსიგელს ვამტკიცებ (შემდეგ ერთი ასო-ბგერა გადაშლილია) ბეჭედი. არამქონდა. ეს ჩემი ხელია“. მინაწერის ბოლო სიტყვა არ იკითხება, თუმცა დიდი ალბათობით ეს უნდა იყოს „რევაზ“.

ტექსტი

ნებითა და შეწევნითა ღვთისათა. ესე წყალობის წიგნი და სიგელი დაგიწერეთ და გიბოძეთ ჩვენ მაჩაბელმან გიორგიმ. მძისწულმან ჩვენმან ფარსადან და რევაზ. შვილმან ჩვენმან ზურაბ და ლუარსაბ: და კვალად მძისწულთა და შვილთა ჩვენთა. ელისბარ იოსებ დავით დიმიტრი. და ზაალ: შენ ჩვენს ერთგულსა. და მრავალ ფერად ნამსახურს მემკვიდრეს ყმას. ქემერტს მსახლობელს. კასრადე პაატას ბიძაშვილსა შენსა პეტრესა და ივანეს. ოთარსა გიოსა ბეჟანსა. და მოსესა: შვილთა. და მამავალთა სახლისა თქვენისათა ყოველთავე. მას ჯამსა ოდეს ჟამთა ვითარებით. დაგვჭირდა.

და ვარიანსს სამი საკვამლო მამული და კაცნი გორელს ამირაღაშვილს დაუგირავეთ: თქვენი ძმა ბეჟან ლეკისაგან დაკარგული. მისრში ტყვედ მიეყვანათ. და იქიდგან თავისი ნაშოვნი. რამდენიმე თუმნის ოქროები თქვენთვის სარჩოდ გამოეგზავნა: და თქვენ ჩვენის ერთგულობისთვის ის გამოგზავნილი თეთრი ოცდაორი თუმანი გაიღვეით: და გორელის ამირაღაშვილისაგან ეს ზემო თქმული ვარიანის საკვამლოები და კაცნი დაიხსენით. და გირაობის თამასუქიც გამოართვი: და რადგან თქვენ ეს ერთგულება და ნამსახურობა კიდევ მოინდომეთ: ჩვენც ამისს მაგიერად იმ თქვენგან დახსნილი სამი საკვამლოსა და კაცებისაგან გიბოძეთ ერთი საკვამლო ფაცინაშვილის ნაქონი: თავისის სასახლითა საყდრითა სასაფლაოთა ნაფუზრითა ნატამალითა. ველითა, ვენახითა წყალ-წისქვილითა. ველითა ვენახითა სათიბითა სახნავითა და უხნავითა. სამებრითა და უძებრითა. წყლითა გზითა შესავლითა. და გასავლითა. და ყოვლის მისის სამართლისანის სრინ(?) სამან სამძღვრითა. ხელ შეუშლელად იმ თქვენს დანახარჯს თეთრში გვიბოძებია. გქონდეს და გიბედნიეროს ღმრთი ჩვენს ერთგულობასა შინა: აწ ამ ჩვენგან მოცემულს საკვამლოზე არაფერი სათხოვარი არა გეთხოვებოდესრა არა ღალა არა კულუხი: და არცა სხვა სათხოვარი და გამოსაღები: არცა ჩვენგან. და არცა შემდგომთა მაჩაბელთა და ჩამომავალთაგან. რადგან სხვას ქვეყნიდან ტყვის გამოგზავნილის თეთრით ეს დაგირავებული მამულები იხსენით. ამ მიზეზით ეს ერთი საკვამლო იმ თეთრში გიბოძეთ. ამა წესითა: ვინაც ამ ჩვენგან ნაწყალობევს სივლის შლად ხელყოს იგიმც დასჯილა ჩვენ წილ დღესა მას განკითხვისასა: ხოლო დამამტკიცებელნი ამისნი იკურთხენინ ღვთისა მიერ. აღიწერა ხელითა ხუცეს მწიგნობრის იოსებისათა: თთვესა ოკდომბერსა: ი: ქკს უმჯ (საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ფ. Qd-9871).¹

„ტყვის სყიდვა“ სამაჩაბლოში

გართულებული გეოპოლიტიკური მდგომარეობის გარდა, რასაც ძირითადად ირან-ოსმალეთის დაპირისპირება ქმნიდა კავკასიაში, გვიანშუასაუკუნეებში ჩვენი ქვეყნისთვის კიდევ უფრო დიდ უბედურებად იქცა ადამიანებით ვაჭრობა. ოსმალეთის იმპერიის შავ ზღვაზე გაბატონებამ ფართო გასაქანი მისცა „ტყვის სყიდვას“. საქართველოდან გატაცებულ ადამიანებს ოსმალეთისა თუ სირიის მონათა ბაზრებზე ჰყიდდნენ. ქვეყანა დემოგრაფიული კატასტროფის წინაშე აღმოჩნდა. გვიან შუასაუკუნეებში ამ მძიმე ფაქტების შესახებ გვიამბობენ როგორც ქართული, ისე უცხოური წყაროები (კილასონია 2006: 107. იხ. ასევე გ. სოსიაშვილი 2020: 228). ადამიანთა გაყიდვის ეს საშინელი სენი ჩვენი ქვეყნის თითქმის ყველა კუთხეს მოედო, რადგან იგი ერთ-ერთ სარფიან საქმედ ითვლებოდა და ამით, სამწუხაროდ, ფეოდალური არისტოკრატის წარმომადგენლებიც ხელს ითბობდნენ. „ტყვის სყიდვა“, როგორც ჩანს, სამაჩაბლოშიც იყო გავრცელებული და ამ საჩოთირო საქმეში მაჩაბელთა ფეოდალური სახლის წევრებიც მონაწილეობდნენ. XVII საუკუნის II ნახევრის ერთ-ერთი დოკუმენტის მიხედვით, მაჩაბლებმა საქართველოს კათალიკოს-

¹ აღნიშნული დოკუმენტით თავის დროზე გლეხთა სოციალური ფენის შესახებ მუშაობისას ისარგებლა დ. მეგრელაძემ (იხ. მეგრელაძე 1979: 38).

პატრიარქის დომენტის (1660-1676) წინაშე ფიცი დადეს. ისინი პირობას დებდნენ, რომ ადამიანთა ვაჭრობაში (იგულისხმება უცხოეთში გაყიდვა) აღარ გაერეოდნენ. მითითებულ დოკუმენტს ხელს აწერდნენ ბაადურ, ლომკაც და ქაიხოსრო მაჩაბლები: „დღეის იქით, არც ჩუენ გავყიდოთ ტყუე და არც ჩუენს ყმას გავაყიდინოთ, არც სხუამ მომგუაროს... თუ ბატონმა საყენოდ არ მთხოვოს, ჩუენის ნებით არც შევადლიოთ და არც მივართვათ. თუ უსჯოლომა კაცმა ფეშქაში მოგუართვას არც იმას მოვცეთ“ (ქორდანი 1898: 477; სოსიაშვილი 2021: 99). როგორც დოკუმენტიდან ირკვევა, სამაჩაბლოში არა მარტო მაჩაბლები, არამედ მათი ყმებიც იტაცებდნენ ადამიანებს. „ტყვეები“ მიჰყავდათ სათავადო სახლის წევრებთან, რომლებიც შემდეგ უცხოეთში ჰყიდდნენ თავიანთი საფეოდალოს ტერიტორიაზე მცხოვრებ გლეხებს. მაჩაბლები ამ სამარცხვინო საქმეზე უარს ამბობდნენ, გამონაკლისი მხოლოდ ბატონისაგან საყენოდ თხოვნა იქნებოდა, სავარაუდოდ, ბატონში ვახტანგ V მაჰნავაზს გულისხმობდნენ. როგორც ჩანს, ტყვეები არცთუ იშვიათად მეფის დავალებით საყენოდ იგზავნებოდნენ. სამაჩაბლოში „ტყვეთა სყიდვის“ ფაქტები უფრო გვიანდელ პერიოდშიც გვხვდება. დიდი ლიახვისა და ქსნის ხეობის მთიან ზოლში ჩამოსახლებულ ოსებს ხშირად ადგილობრივი ქართველი ფეოდალები ჰყიდდნენ. ამის შესახებ საინტერესო ინფორმაციას გვაწვდის არქიმანდრიტი დოსითეოს ფიცხელაური.² 1812 წელს თავად გოლიცინისადმი გაგზავნილ წერილში ქართველი სასულიერო პირი წერს: „ოსები ოდითგან საქართველოს მეფეების და მათ მიერ განსაზღვრული თავადაზნაურობის უშუალო ხელქვეითები იყვნენ და იხდიდნენ მათ მიწებზე დაწესებულ გადასახადს. საქართველოს გუბერნიებად დაყოფის შემდეგ ისინი იმ ზოგიერთი თავადის ხელში აღმოჩნდნენ, რომელთა მხრიდან კავკასიისთვის ჯერაც გაუგონარ

² დოსითეოს ფიცხელაური დაიბადა ქსნის ერისთავის აზნაურის არჯევან ფიცხელაურის ოჯახში, სოფელ იკოთში, 1774 წლის ოქტომბერს. დოსითეოსის დედა მარინე მაღალაშვილი სახლთუხუცესთა ოჯახს ეკუთვნოდა. 17 წლის ასაკში 1791 წელს ახალგაზრდა ფიცხელაური იოანე ნათლისმცემლის უდაბნოში მონაზვნად აღიკვეცა. ოთხიოდე წლის შემდეგ კი 21 წლისა, ერეკლე მეფის თანხმობით ხოფის მონასტრის არქიმანდრიტად იქნა დადგენილი. დოსითეოსი ანტონ II-ის ერთგულთა რიცხვს მიეკუთვნებოდა. 1801 წელს ანტონმა დოსითეოსს მიანდო იკორთის წინამძღვრობა, იმავე წელს ქვაბათხევის მონასტერიც ჩააბარეს. 1803 წელს დოსითეოსი დროებით წილკნის ეპარქიასაც მართავდა. 1806 წელს ანტონმა დოსითეოსს შიომღვიმისა და თერის მონასტრთა წინამძღვრობა უბოძა, ხოლო 1808 წელს მასვე ჩააბარა ურბნისის ეპარქიაც. 1810 წლისათვის დოსითეოსი 36 წლის ასაკში განაგებდა ექვს ეპარქიას – იკორთის, ქვაბათხევის, შიომღვიმის, თერის, წილკნის და ურბნისის. 1810 წელს კათალიკოსი ანტონ II რუსეთის მთავრობამ პეტერბურგში გაიწვია. კათალიკოსს რუსეთში დოსითეოს ფიცხელაურიც თან გაჰყვა. XIX საუკუნის 10-იან წლებში რუსეთის წინაშე წამოიჭრა ოსეთში ქრისტიანობის გავრცელების საკითხი. სინოდის ობერპროკურორმა ეს საკითხი პეტერბურგში მოღვაწე ეპისკოპოსს დოსითეოს ფიცხელაურს დაავალა. 1811 წლის დეკემბერში დოსითეოსმა ა. გოლიცინს წარუდგინა მოხსენება აღნიშნულ საკითხზე. ოსების გაქრისტიანების საქმე რუსეთის მთავრობამ მისთვის საიმედო დოსითეოსს მიანდო. დოსითეოსი დაინიშნა ოსეთის ეპარქიის არქიერად და ოსეთის სასულიერო კომისიის ხელმძღვანელად. პატაკებიდან ირკვევა, რომ 1715 წლის მასიდან 1816 წლის ბოლომდე გაუქრისტიანებია 10506 სული, მაგრამ მათ შორის ქსნის ხეობის ოსები არ იხსენიებიან. 1816 წელს ქსნის ხეობაში მდგომარეობა გართულებულა, ამიტომ ქსანი და გვედისძირი ერისთავებს დაუბრუნეს. 1817 წელს დოსითეოსი იმპერატორის ბრძანებით

ძალადობას და სისასტიკეს განიცდიან. ეს არადამიანური მფლობელები მათ ბავშვებს ართმევენ და ყიდიან, სტაცებენ ქონებას...” (AKAK, т. V, 1873, стр. 48-49, #82.). არ გამოვრიცხავთ, რომ დოსითეოს ფიცხელაურის წერილში მოყვანილი ფაქტები გაზვიადებული იყოს. რადგან მას ქსნის ერისთავებთან არცთუ სახარბიელო ურთიერთობა ჰქონდა. იგი ცდილობდა, რომ რუსეთის ხელისუფლების წინაშე ქართველი ფეოდალები უარყოფითად წარმოეჩინა, რათა მათ ოსი ეროვნების ყმები ჩამორთმეოდათ და ყოველწლიური პენსია დანიშნოდათ. ზემოთ წარმოდგენილ დოკუმენტში ძალზე საინტერესო ცნობაა სამაჩაბლოელი ბეჟან კასრაძის მისრში (ეგვიპტეში) გაყიდვის შესახებ. როგორც ირკვევა, იგი „ლეკისაგან დაკარგული“ იყო. მაჩაბელთა სათავადოში მცხოვრები ლეკებისაგან მოტაცებული კასრაძე მისრში, ანუ ეგვიპტეში, მოხვედრილა. როგორც ცნობილია, „ლეკიანობა“ XVIII საუკუნის II ნახევრის ქართლ-კახეთში ერთ-ერთ გადაუჭრელ პრობლემად ითვლებოდა. გამოწვევის ამ მხრივ არც სამაჩაბლო იყო (ალიმბარაშვილი 2011: 97). XVIII საუკუნის II ნახევარში დიდი ლიახვის ხეობაში ლეკები არაერთხელ შემოიჭრნენ (სოსიაშვილი 2021: 200). ლეკები იტაცებდნენ სამეურნეო ნადავლს, პირუტყვს და ადამიანებს. სათავადო სახლის წარმომადგენლები გატაცებული ყმა-გლეხების გამოსასყიდ თანხას იხდიდნენ. ამას ადასტურებს XVIII საუკუნის შუა ხანებში შედგენილი იასე მაჩაბლის მიერ დადესტნელთაგან დატყვევებული გლეხების დახსნის დავთარი: „ქ. ქემერტს, რომ ჯარი მოვიდა და სასახლის კოშკი აიღეს, მაშინ იმ ლეკებისგან დავიხსენ. ესენია: ქ. დათაშვილის გიორგის შვილი ექვს თუმანათ. ქ. ნადირაძე ორ თუმანათ. ქ. მამუკა ფეხშიშველაშვილი ხუთ თუმანათ. ქ. ოთარა ვარძიელაშვილი (მივეც ერთი ცხენი) ერთის თუმანის ტყვედ იყო“ (მასალები... 1955: 173-174). ხშირად მოტაცებული გლეხები თვითონ ახერხებდნენ თავის დახსნას. სწორედ ამის გამო 1765 წელს ერეკლე II-მ მიიღო გადაწყვეტილება, რომლითაც ტყვეობიდან გამოქცეული ყმა-გლეხის მიმართ წინანდელ ბატონს „ხელი“ აღარ ჰქონდა (ქართული სამართლის ძეგლები 1972: 513, დოკ. 409). გლეხს უფლება ეძლეოდა თავისუფლად გაეგრძელებინა ცხოვრება, ან სასურველი მესაკუთრე შეერჩია. ტყვეობიდან თავდახსნილი გლეხების უმრავლესობა სახასო ან საეკლესიო ყმა ხდებოდა. თავისუფლებას მხოლოდ მცირე ნაწილი ინარჩუნებდა, ისინი ხელახალ დაყმევებას არჩევდნენ, რადგან დაუცველები იყვნენ (ალიმბარაშვილი 2011: 217). XVIII საუკუნის II ნახევრის დოკუმენტებში გატაცებული გლეხების ტყვეობიდან თავის დახსნის არაერთი ფაქტი გვხვდება. მაგ., მითითებული პერიოდის ცხინვალისა და მისი შემოგარენი სოფლების მოსახლეობის აღწერის დავთარში იხსენიება ცხინვალში მცხოვრები: „ხიზანი ტყვეობიდან მოსული თიღველი კავაძე გოგია ბატონიშვილის გიორგის ყმა კომლი ა, თავი ა.“ (თაბუაშვილი 2013: 60). ამავე პერიოდის მეორე დავთარში იხსენიება ძალინაში გოგია ფალავანდიშვილის ყმა: „ბოგანო ოქონელი ტყვეობიდან მოსული ჯმუხაძე ანდრია, შეუძლებელი თავი ა“ (იქვე: 82). დოკუმენტებში

ყველა თანამდებობიდან გაანთავისუფლეს და მოსკოვს გაიწვიეს – ფაქტობრივად საპატიო პატიმრობაში ვისოკოპეტრეს მონასტერში, სადაც მას 12 წლის გატარება მოუხდა. 1829 წელს დოსითეოსს საქართველოში დაბრუნების ნება დართეს. თბილისში დაბრუნებული მთავარეპისკოპოსი ქოლერით მოცულ ქალაქში 1830 წლის 19 ნოემბერს გარდაიცვალა (ზანგურაშვილი 2005: 109-112; ღაღანიძე 2010: 52-55).

არ ჩანს, თუმცა, სავარაუდოდ, გატაცებულმა გლეხებმა გაქცევით უშველეს თავს, ან შესაძლებელია მფლობელებმა გამოისყიდეს. გატაცებული და გაყიდული ადამიანების გამოხსნას სამეფო ხელისუფლებაც ცდას არ აკლებდა. ამას ადასტურებს 1792 წლის 14 მარტით დათარიღებული ერეკლე II-ის მიერ იოსებ მიშკარბაშისადმი გაგზავნილი წერილი, სადაც ვარიანიდან ტყვედ წაყვანილი ერთი ადამიანის გამოხსნაზეა საუბარი: „შენი წიგნი მოგვივიდა და რაც მოგეწერათ, ყველა შევიტყვით, აჭარის ამბავიც შევიტყვით. სულეიმან ფაშაშვილს კაცი რომ გამოუგზავნია და გარიგება მოუწოდებია, ისიც შევიტყვით. აზრუმის ფაშის გამოცვლაც ვცანით და მდივან აფენდის რომ ვარიანელი ტყვე ჰყავს, ამის ბარობაზე რაც ლაპარაკი და დავა გარდაგვხდომოდა, ესეები ყველა წვრილად ვიუწყეთ. ძალით ხომ არ იქნება და თუ დაგვახსენებენ, ჩვენ დიდად დაგვიმადლებთ. ჩვენს ძმას - ისაყ ფაშასაც მოახსენე ჩვენ მაგიერად, რომ თუ მაგ ტყვეს ეშველა რამე, მაგის სადღეგრძელო იქნება“ (საქართველოს სიძველენი 1910: 61). ზოგჯერ გატაცებული და ტყვედ გაყიდული ქართველები უცხო ადამიანების დახმარებითაც ახერხებდნენ ტყვეობიდან თავის დახსნას. მაგ., 1793 წლით დათარიღებული დოკუმენტით ვიგებთ, რომ ტყვედ გაყიდული სვიმონა ფეიქარი „ორი წელიწადი თეთრი ზღვის პირზედ ლათახია თათარს“ ჰყავდა და შემდეგ ერთმა ბერძენმა ქრისტიანმა გამოიხსნა. სვიმონა ფეიქარი ქრისტეს საფლავის მეურვეს – გიორგი XII-ს მიმართავს: „ჩემო მოწყალე! ორი წელიწადი თეთრის ზღვის პირზედ ლათახია თათარს ვყვანდი. სხვაგანით რომ არა მეშველა რა, ღმერთმან ეს მამაგონა; ერთს ქრისტიანს ბერძენს შევეხვეწე და უთხარი მე ქრისტეს საფლავის ყმა ვარ და შენის ქრისტეს სიყვარულისათვის მიშველე რამე. ღმერთმან დაუმაძღლოს, ეს სიტყვა რომ უთხარი, ამაზედ დიდათ მოიწადინა და მიხსნა, გამამიშო და თქვენის ბედნიერობით ამ საქრისტიანოში მოსვლა მეღირსა“ (ქართული სამართლის ძეგლები 1985: 187). როგორც ჩანს, სამაჩაბლოდან მოტაცებული ბეჟან კასრაძე მაჩაბლებმა ვერ გამოისყიდეს. მან ვერც თვითონ მოახერხა თავის დახსნა და საბოლოოდ მისრში, ანუ ეგვიპტეში, დამკვიდრდა.

რა ვიცი ეგვიპტეში გაყიდული ბეჟან კასრაძის შესახებ?

როგორც წარმოდგენილი დოკუმენტიდან ირკვევა, ლეკებისგან მოტაცებულ და შემდეგ ეგვიპტეში გაყიდულ ბეჟან კასრაძეს თავისი სახლისკაცებისთვის ფულადი თანხა (რამდენიმე თუმნის ოქროები) გამოუგზავნია. მაჩაბლებს ვარიანში, გორელ ამირალაშვილთან სამი საკომლო ჰქონდათ დაგირავებული და პაატა კასრაძეს ძმის – ბეჟანის მიერ ეგვიპტიდან გამოგზავნილი ფულით მაჩაბლების მამულები გამოუხსნია, რის სანაცვლოდ კასრაძეებს მაჩაბლებმა გამოხსნილი საკომლოებიდან ფაცინაშვილის ნაქონი მამული დაუტოვეს. ეგვიპტეში გაყიდული ბეჟან კასრაძის მიერ გამოგზავნილი თანხით მისმა სახლისკაცებმა ქემერტში თავდასაცავი კოშკიც ააშენეს. დოკუმენტში ამის შესახებ არაფერია ნათქვამი, თუმცა ქემერტში დღემდეა შემორჩენილი თავდასაცავი ნაგებობა, რომელიც კასრაძის გოდოლის სახელით არის ცნობილი (მეგრელიძე 1984: 83). აღნიშნული კოშკი სწორედ ლეკებისაგან თავდასაცავად ააგეს ქემერტელმა კასრაძეებმა. კასრაძეების გვარში შემორჩენილია გადმოცემა ეგვიპტეში გაყიდული ბეჟან კასრაძის შესახებ: „პაპაჩემისგან

გამიგონია, რომ ეგვიპტიდან ჩვენმა წინაპარმა ოქროები გამოგზავნა და იმ ოქროთი ციხე ააშენეს, ლეკებისგან რომ თავი დაეცვათ“ (გადმოცემა ჩავიწერეთ 1979 წელს დაბად. ტ. კასრადისგან). არსებობს კიდევ ერთი გადმოცემა, რომლის თანახმად ლეკებს კასრადეთა საგვარეულოს ორი წარმომადგენელი გაუტაცებიათ – ბეჟანი და თამაზი. თამაზს ტყვეობიდან გაქცევა მოუხერხებია, ხოლო ბეჟანი ეგვიპტეში გაუყიდათ. ბეჟან კასრადის მიერ გამოგზავნილი ფულით კასრადეებს მაჩაბლების ყმობისაგან თავი დაუხსნიათ, ერგნეთში მამულები უყიდათ და იქვე დასახლებულან (აღნიშნული ინფორმაცია სოც. ქსელში გამოაქვეყნა გ. კასრადემ (www.facebook.com/search/top?q=სამაჩაბლოდან%20ტყვედ%20გაყიდული)). კასრადეთა საგვარეულოს ერთ-ერთი წარმომადგენლის, მ. კასრადის ცნობით, კასრადეების კოშკი ჯვარცხის სახელით იყო ცნობილი დოკუმენტებში, კასრადეების ციხედ მხოლოდ საუბარში იხსენიებდნენ (აღნიშნული ინფორმაცია სოც. ქსელში გამოაქვეყნა მ. კასრადემ (www.facebook.com/search/top?q=სამაჩაბლოდან%20ტყვედ%20გაყიდული)), თუმცა ჯვარცხის შესახებ დოკუმენტურ წყაროებში ვერაფერს მივაკვლიეთ. აღნიშნული კოშკი შესწავლილ იქნა 1981-1983 წლებში საქართველოს ძეგლთა დაცვის დეპარტამენტის მიერ განხორციელებული ექსპედიციის დროს. XVIII საუკუნით დათარიღებული ძეგლის აღწერაში ვკითხულობთ: „კოშკი დგას სოფლის ცენტრში, „კასრაანთ უბანში“. სამსართულიანი, ცილინდრული კოშკი ნაგებია სხვადასხვა ზომის რიყის ქვით, სქელ დუღაბზე. სართულები ერთმანეთს ქვის ხვეული კიბეებით უკავშირდება. პირველიდან მეორეზე ასასვლელი კიბე სამხრეთ კედელშია, ხოლო მეორიდან მესამეზე – ჩრდილოეთით. კოშკი სრულდება ქონგურებით. მესამე სართული გეგმით კვადრატია. აღმოსავლეთ, სამხრეთ და დასავლეთ კედლებში ფართო, თაღოვანი ნიშებია. ნიშებში სათოფურებია გაჭრილი. სამხრეთით ორ ნიშს შორის თაღოვანი ბუხარია. ჩრდილოეთი კიბის უჯრედში ორი სათოფურია. მეორე სართული გეგმით წრიულია. კედლები დანაწევრებულია შეისრულთაღიანი ნიშებით. ნიშებში დატანილია სათოფურები. ჩრდილოეთ კედელში სწორკუთხა სარკმელია გაჭრილი. აღმოსავლეთით ხის ნაოთხალი კარია, დასავლეთით თაღოვანი ბუხარი. გადახურვა მეორესა და მესამე სართულს შორის სფერული იყო, ამოყვანილი აგურის რადიალური რიგებით, რომელიც ამჟამად ჩამონგრეულია. პირველი სართული გეგმით კვადრატია. გადახურულია შეისრული კამარით. აღმოსავლეთ კედელში ერთი სწორკუთხა სარკმელია, ჩრდილოეთ და დასავლეთ კედლებში – თითო სწორკუთხა ნიში. თაღოვანი შესასვლელი დასავლეთიდანაა. კარის წირთხლები მორღვეულია. კოშკის სამხრეთი კედელი დაშენებულია კლდის ქანზე. ინტერიერი სავსეა ჩამონაშალი ქვით. კედლები შიგნიდან დაბზარულია“ (ექსპედიციის მასალები 2002: 182-183). ზემოთ წარმოდგენილი დოკუმენტისა და სოფელ ქემერტში შემორჩენილი გადმოცემების გარდა სამაჩაბლოდან მისრში (ეგვიპტეში) გაყიდული ბეჟან კასრადის შესახებ სხვა ცნობები არ მოგვეპოვება. როგორც ჩანს, ქემერტელ კაცს ეგვიპტეში არაერთი ქართველის მსგავსად მაღალი თანამდებობა ეკავა. სხვა შემთხვევაში იგი თავის ძმასა და სახლისკაცებს ტყვეობიდან ვერ დაეხმარებოდა. ცნობილია, რომ XVIII საუკუნის II ნახევარში ეგვიპტის

მმართველ ელიტაში განსაკუთრებით გაძლიერდნენ ქართველი მამლუქები. ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში მყოფი ქვეყნის მართვის სადავეები წარმოშობით ქართველმა ალი ბეგმა ჩაიგდო, რომელიც 1768 წელს შეიხ ალ-ბალადი და ეგვიპტის მბრძანებელი გახდა. ალი-ბეგის გარდაცვალების შემდეგ, 1773 წელს, ოსმალეთის სულთანმა ეგვიპტის ვალის პოზიციაზე ხალილ-ფაშა დაამტკიცა, ხოლო შეიხ ალ-ბალადი მუჰამმად ბეგ აბუ აზ-ზაჰაბი გახდა. მის სახელს უკავშირდება მამლუქთა ლაშქრობა პალესტინაში. მუჰამმად ბეგ აბუ აზ-ზაჰაბის გარდაცვალების შემდეგ ეგვიპტის შეიხ ალ-ბალადი გახდა ისმაილ ბეგი, რომელიც მალე მეტოქეების მწვავე დაპირისპირების გამო სტამბოლში გაიქცა. ძალაუფლებას ორი მამლუქი დაეუფლა: იბრაჰიმ ბეგ შინჯიკაშვილი (გარდ. 1813 წ.) და, სავარაუდოდ, ასევე ქართველი მურად ბეგი (გარდ. 1801 წ.) (ტიკაძე 2012: 29, 30, 31).³ XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში ეგვიპტის მმართველ ალი ბეგის გარემოცვაში მრავალი ქართველი მამლუქი მოღვაწეობდა. ესენი იყვნენ: ალი-ბეგ ალ-ტანტავი, ისმაილ ბეგი, ხალილ-ბეგი, აბდ-არ-რაჰმან ბეგი, რიდვან ბეგი, ჰასან ბეგი, მუსტაფა-ბეგი, აკიზ-ბეგი, იუსუფ ბეგი, ზუ-ლი-ფარიკ-ბეგი (ჯაფარიძე 2016: 188-192). იბრაჰიმ ბეგისა და მურად ბეგის გარემოცვაში, როგორც გ. ჯაფარიძემ დაადგინა, მოღვაწეობდნენ ქართველი მამლუქები: შულეიმან ბეი, მუსტაფა ბეი, ემირ ჰაჯი, პატარა იბრაჰიმ ბეი, ქილარჯი აჰმად ბეი, ლაჩინ ბეი, აშხარ ოსმან ბეი, ჯიუტ უსეინ ბეი სილხტარი, დიდი ევი ბეი, თახტავი ასა ბეი (იქვე: 192-199). სამწუხაროდ, ვერ დავადგინეთ სამაჩაბლოელი ბეჟან კასრადის ეგვიპტური სახელი და გვარი.⁴

1798 წელს ეგვიპტეში ნაპოლეონის ლაშქრობას არაერთი ქართველი მამლუქი შეეწირა (იქვე: 236). გადმოცემით, სწორედ ფრანგებთან ომს ემსხვერპლა ბეჟან კასრადე. (გადმოცემა ჩავიწერეთ სოფელ ქემერტიდან

³ ცნობილია, რომ იბრაჰიმ შინჯიკაშვილის სახელს უკავშირდება სოფელ მარტყოფში, ეგვიპტის ქართველი მმართველის მშობლიურ სოფელში ლეკთაგან თავდასაცავი კოშკის აშენება (ჯაფარიძე 2016: 253). იბრაჰიმმა მოხუცი დედის საპატივსაცემოდ მარტყოფში ეკლესიაც ააგო, 1778 წელს. იბრაჰიმ ბეგს მიმოწერა ჰქონდა ერეკლე II-სთან (<http://www.nplg.gov.ge/emigrants/ka/00000775/>). ჯაფარიძე 2016: 253.) იბრაჰიმ ბეგმა და მურად ბეგმა საკმაოდ დიდხანს შეინარჩუნეს ძალაუფლება. ისინი დაუმორჩილებლობას უცხადებდნენ ოსმალეთის ხელისუფლებას. რუსეთ-ოსმალეთის ურთიერთობის გამწვავების ფონზე ეგვიპტის მამლუქთა მმართველი რგოლი რუსეთის დახმარებას იმედოვნებდა. ეს იმედი კიდევ უფრო გაამყარა 1787 წელს რუსეთსა და ოსმალეთს შორის ომის დაწყებამ. რუსეთის ხელისუფლება მართლაც გეგმავდა ოსმალეთის საწინააღმდეგოდ ბალტიის ზღვიდან ხმელთაშუა ზღვაში სამხედრო ფლოტის გაგზავნას, თუმცა ამ ყველაფერს ხელი რუსეთ-შვედეთის 1788 წლის ომმა შეუშალა (ჯაფარიძე 2016: 211). ეგვიპტელი მამლუქების მმართველობას ჯერ ნაპოლეონის გამანადგურებელმა ლაშქრობამ მიაყენა უმძიმესი დარტყმა, საბოლოოდ კი მამლუქთა არსებობა ეგვიპტეში ოსმალთა მიერ დანიშნულმა მმართველმა, ალბანური წარმოშობის მუჰამედ ალიმ დაასრულა 1811 წელს (იქვე: 248). ჩვენ მიერ წარმოდგენილი კასრადეების სიგელი, როგორც მიუთითებდით, 1780 წლით თარიღდება. ბეჟან კასრადის მიერ ეგვიპტიდან თანხის გამოგზავნა 1780 წლის ახლო ხანებში უნდა ვივარაუდოთ. სავარაუდოდ, იბრაჰიმ ბეგ შინჯიკაშვილის მიერ მარტყოფში თანხის გამოგზავნა და ბეჟან კასრადის მიერ თავის ოჯახისადმი გაწეული ფულადი დახმარება ეგვიპტიდან თითქმის ერთსა და იმავე დროს მოხდა. ბეჟან კასრადე დიდი ალბათობით იბრაჰიმ ბეგის ახლო გარემოცვაში იყო.

⁴ უნდა აღინიშნოს, რომ ეგვიპტეში დამკვიდრებული ქართველი მამლუქები სამშობლოსთან ურთიერთობას არ წყვეტდნენ და ისინი ოჯახებს ხშირად

დევნილი, გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორის ნ. ოთინაშვილისაგან). ფაქტია, რომ მრავალი უბედურების და განსაცდელის მნახველმა, შორეულ ეგვიპტეში გადახვეწილმა კაცმა არ დაივიწყა სამშობლო, სოფელი, ოჯახის წევრები. მისი შემწეობით კასრაძეებმა მამულიც მიიღეს და ქემერტში ლეკებისაგან თავდასაცავი კოშკიც ააშენეს. ეგვიპტიდან გამოგზავნილი თანხით აშენებული კასრაძეთა გოდოლი, ისევე როგორც სხვა არაერთი ძეგლი 2008 წლის აგვისტოს ომის შემდეგ საოკუპაციო ძალების მიერ გავლებული მავთულხლართს მიღმა დარჩა და მისი ბედი დღეისათვის უცნობია. ზემოთ წარმოდგენილ დოკუმენტში კასრაძეთა რამდენიმე წარმომადგენელი იხსენიება, მათ შორის: პაატა, მისი ბიძაშვილი პეტრე, ივანე, ოთარი, გიო, ბეჟანი⁵ და მოსე. აღნიშნული დოკუმენტი 1780 წლის 10 ოქტომბრით თარიღდება. ინფორმაცია საბუთში დასახელებული რამდენიმე პირის შესახებ XVIII საუკუნის II ნახევარში შედგენილი დიდი ლიახვის ხეობის სოფლების აღწერის დავთარმაც შემოინახა, სადაც ვკითხულობთ: „ქემერტს ფარსადან მაჩაბლის ყმა: ქ. აქავ კასრაძე პაატა, პეტრე, ნინია, ოთარა, გივი (ეს იგივე ზემოთ წარმოდგენილ დოკუმენტში მოხსენიებული გიო კასრაძეა - გ.ს.) კომლი ა, თავი ე. ქ. აქავ კასრაძე თოთია, შიო, ნინია კომლი ა, თავი გ. აქავ კასრაძე ნასყიდა კომლი ა, თავი ა. ქ. აქავ კასრაძე მღვდელი ონოფრე, ამისი ძმა ნიკოლოზ კომლი ა, თავი ბ...“ (თაბუაშვილი 2013: 69). როგორც ვხედავთ, დავთარში პაატა, პეტრე, ნინია, ოთარა და გივი კასრაძეები ერთ კომლად არიან მოხსენიებულნი. დავთრის ზუსტი თარიღი არ ვიცით, თუმცა ის მაჩაბლების ხელმოწერილ სიგელზე გვიან უნდა იყოს შედგენილი, რადგან ლეკებისგან მოტაცებული და ეგვიპტეში ტყვედ გაყიდული ბეჟან კასრაძე აღარ იხსენიება. დავთრის შედგენის დროს სავარაუდოდ გარდაცვლილი იყო მოსე კასრაძეც, პაატა კასრაძის კომლის წევრი, რომელიც მაჩაბელთა სიგელში გვხვდება. წარმოდგენილ დოკუმენტებში მოხსენიებული პაატა კასრაძე მორიგე ჯარში გამოსაყვან მებრძოლთა სიაშიც შეუყვანიათ. ქემერტიდან 1774 წლის დეკემბრიდან 1775 წლის მარტის ჩათვლით მორიგე ჯარში იესე მაჩაბლის ყმები: პაატა კასრაძე და მისი სახლისკაცი ნიკოლოზი

ეკონტაქტებოდნენ, ზოგჯერ კი მათ ეგვიპტეში სტუმრობდნენ ოჯახის წევრები. მაგ., ალი-ბეგ ალ ქაბირმა თავის ერთგულ ქართველ მამლუქს ალი ბეგ ატ-ტანტავის დაავალა აფხაზეთში მოეძებნა და ეგვიპტეში ჩაეყვანა თავისი მამა. მას თან ახლდნენ ალი ბეგის და (იაგუნდი) და დისშვილი (რიდვანი). ისმაილ ბეგ ალ-ქაბირს, როდესაც ის შაიხ-ალ-ბალადი გახდა (1777 წ.) ეგვიპტეში მამა ესტუმრა სხვა ქართველი ბეგების მშობლებთან ერთად. 1778 წელს იბრაჰიმ ბეგ შინჯიკაშვილმა ძმა და სიძე მიიპატიჟა ეგვიპტეში, დაასაჩუქრა და უკან გამოისტუმრა. 1778 წელს ეგვიპტეში 8 ქართველი ჩავიდა. მათი ხელმძღვანელი მურად ბეგის ნათესავი ყოფილა. ძმა სტუმრობდა ეგვიპტეში ასევე მურად აღას, რომელსაც დაბრუნება დაუგვიანდა და მან თავის ყოფილ ბატონს ოთარ ამილახვარს საგანგებო წერილი გამოუგზავნა. ქართლ-კახეთის მეფესთან - ერეკლე მეორესთან ეგვიპტეში მოღვაწე ქართველ მამლუქებს მუდმივი კონტაქტი ჰქონდათ. ამას ადასტურებს 1786 წელს სულაიმან ალა ანაფის მიერ ერეკლესადმი გამოგზავნილი წერილი, სადაც ის ავალიშვილთა ყმობიდან ძმის დახსნას სთხოვდა. მსგავსი შინაარსის წერილი გამოუგზავნა ქართლ-კახეთის მონარქს იბრაჰიმ ბეგ შინჯიკაშვილმა (ჯაფარიძე 2016: 252-253).

⁵ როგორც დოკუმენტიდან ჩანს, ქემერტში მცხოვრები კასრაძეების საგვარეულოში ორი ბეჟან კასრაძე იყო; ტყვედგაყიდულის გარდა, ბეჟანი ერქვა პაატა კასრაძის ბიძაშვილსაც.

უნდა გამოსულიყვნენ (სოსიაშვილი 2021: 129.). ის აზრი, რომ თითქოს ეგვიპტეში ტყვედ გაყიდული ბეჟან კასრაძის მიერ გამოგზავნილი ფულით კასრაძეებმა მამულები იყიდეს სოფელ ერგნეთში და იქ დასახლდნენ, სინამდვილეს არ უნდა შეესაბამებოდეს. ზემოთ დასახელებულ დავთარში უკვე იხსენიებიან ერგნეთში მცხოვრები კასრაძეები, რომლებიც მაჩაბლის ყმობაში იყვნენ: „ერგნეთს მაჩაბლის ყმა: ქ. კასრაძე ოთარა, ხოსია და ნინია და ნასყიდა კომლი ა, თავი დ“ (იქვე: 72). როგორც ჩანს, ერგნეთში ოთარ კასრაძის კომლში სამი ოჯახი ცხოვრობდა. დავთრის მიხედვით, ორი ოთარ კასრაძე (ისევე როგორც ნინია კასრაძე) იყო: ერთი ქემერტში (ის ოთარ კასრაძე, რომელიც მაჩაბლების მიერ გაცემულ სიგელშიც იხსენიება), ხოლო მეორე ერგნეთში. ამ დროისთვის კასრაძეები ცხოვრობდნენ ცხინვალშიც. XVIII საუკუნის II ნახევრის მოსახლეობის აღწერის დავთარში ცხინვალში იხსენიებიან ფარსადან მაჩაბლის ყმები: „ქ. კასრაძე მღვდელი იოსებ და ამისი ბიძაშვილი გიორგი და ტეტია კომლი ა. თავი გ.“ (სოსიაშვილი 2021: 57). სულ სამი ოჯახი.

მაჩაბელთა მამულები ვარიანში

დოკუმენტის მიხედვით, მაჩაბლებს სამი საკომლო მამული ვარიანში ვინმე ამირაღაშვილისთვის დაუგირავებიათ. XVII-XVIII-XIX საუკუნეებში მაჩაბლების სათავადო სახლის საკუთრებაში ათეულობით სოფელი იყო, იქ მოსახლე ყმა-გლეხებით, მათ შორის როგორც დიდი ლიახვის ხეობის შუა და ზემო წელზე, ასევე, შედარებით სამხრეთით მდებარე სოფლებში. მაჩაბლებს ყმები ჰყავდათ პატარა ლიახვისა და ფრონეების ხეობებშიც (იქვე: 58-60). დიდი ლიახვის ხეობის ქვემო წელზე არსებული სოფლებიდან გვიანფეოდალურ პერიოდში მაჩაბლებს ყმები ეკუთვნოდათ სოფელ ვარიანშიც. მაჩაბელთა ფეოდალური სახლის წარმომადგენლებისთვის ვარიანში ყმები ქართლის მეფეს როსტომს გადაუცია (ახლოური 2023: 10). ვარიანში მაჩაბლების ყმები და მამულები დასტურდება უფრო გვიანდელი პერიოდის დოკუმენტებითაც, კერძოდ, 1754 წელს, თეიმურაზ II-ის მიერ გაცემული დოკუმენტიდან ირკვევა, რომ ისემაჩაბელი თავის სახლისკაცებს – ბარძიმს, ძაღლუას და ზაზას ვარიანში მამულებს ედავებოდა (ქართული სამართლის ძეგლები 1972: 214). 1789 წლის ერთ-ერთი დოკუმენტით ირკვევა, რომ ფარსადან მაჩაბელმა ვარიანში ერეკლე II-ისაგან ბოძებული ხოდაბუნი წაართვა მეთოდი მდივანბეგს, რომელმაც მოწინააღმდეგე თავადს მეფესთან უჩივლა (ახლოური 2023: 15-16). ვარიანში მაჩაბლები XIX საუკუნის დასაწყისშიც ფლობდნენ გლეხებს, რაც 1804 და 1818 წლის რუსული კამერალური აღწერებით დასტურდება (ალიმბარაშვილი 2021: 74, 492-496).

დოკუმენტში მოხსენიებული კასრაძეების საგვარეულო

კასრაძეთა გვარს მკვლევრები დვალეთიდან გადმოსახლებულად მიიჩნევენ. ცნობილია, რომ მას შემდეგ, რაც რუსეთის სამხრეთ სტეპებიდან ჩრდილოეთ კავკასიისკენ დაძრულმა ალანებმა დვალეთის, ამ უძველესი ქართული მხარის ასიმილაცია მოახდინეს. დვალთა ერთი ნაწილი ალან-ოსებს შეერია, ხოლო დიდი ნაწილი კავკასიონის პირაქეთა მხარეს გადმოსახლდა და გაოსებისგან თავი გადაირჩინა. დვალეთიდან ჩამოსახლებულ გვართა შორის იყვნენ კასრაძეები.

გადმოცემით, კასრის ხევიში მიქელ-გაბრიელი გაუწყრა ხატის მსახურ ერთ-ერთ მაცხოვრებელს, რომელიც იძულებული გახდა აყრილიყო და ბარისკენ წამოსულიყო (ითონიშვილი 2008: 29). როგორც ვ. ითონიშვილი აღნიშნავს, კასრადეები დიდი ღიახვის ხეობაში (ქემერტი, კეხვი, ქურთა, ცხინვალი) დამკვიდრდნენ, მათი ერთი ნაწილი რაჭაში გადასულა და იქ ქასრადეების ფორმით არსებობდა. რაჭიდან ქასრადეების ერთი ნაწილი იაშვილებთან დავის გამო ტყიბულში გადავიდა. დვალეთიდან წამოსული კასრადეების ერთი შტო ცხოვრობდა კავთისხევიში (ნასერადეების ფორმით) (იქვე: 31-32). კასრადეების დვალურ წარმომავლობას ადასტურებს ერთი ხალხური ლექსი, სადაც მონადირე, დვალი კასრადე იხსენიება (იქვე: 30-31). დიდი ღიახვის ხეობაში ჩამოსახლებული კასრადეები, როგორც მივუთითებდით, ცხოვრობდნენ ქემერტში, ცხინვალში, ერგნეთში. ეს დასტურდება სხვადასხვა დოკუმენტური მასალით, მოსახლეობის აღწერის დავთრებით, ასევე, დიდი ღიახვის ხეობაში შემორჩენილი ეპიტაფიებით. თავის დროზე სოფელ ქემერტში ძველი ეკლესიის აღმოსავლეთით მიკვლეულ საფლავის ქვაზე პროფ. ი. მეგრელიძემ ამოიკითხა 1876 წლით დათარიღებული მღვდელ ანტონ კასრადის ეპიტაფია. იქვე, ახლოს, მკვლევარს უნახავს „პრიჩეტნიკ“ ფეოდორე გაბრიელის ძე კასრადის 1876 წლით დათარიღებული საფლავის ქვის წარწერაც (მეგრელიძე 1983: 82). ქემერტელი კასრადეების სიძე გახლდათ გამოჩენილი ქართველი მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე, აკად. კ. კეკელიძე. მას ცოლად ჰყავდა მინადორა დიმიტრის ასული კასრადე. ღვაწლმოსილი მეცნიერი ხშირად ისვენებდა დიდი ღიახვის ხეობაში. 1953 წლის ივლისში იგი მეუღლის კარ-მიდამოში მოუწახლეობია დიდი და პატარა ღიახვის ხეობების სიძველეთა ცნობილ მკვლევარს ი. მეგრელიძეს (იქვე: 83). XIX საუკუნის დასაწყისში კასრადეთა საგვარეულოს წარმომადგენლები ცხოვრობდნენ ერგნეთში. აღნიშნულ სოფელში 1818 წლის რუსულ კამერალურ აღწერაში მოხსენიებულნი არიან გიორგი და ქიტესა კასრადეების ოჯახები, რომლებიც მიხეილ მაჩაბლის საკუთრებას წარმოადგენდნენ (ალიმბარაშვილი 2021: 413-414). იმავე აღწერის მიხედვით, ქემერტში ცხოვრობდნენ თეიმურაზ ფარსადანის ძე მაჩაბლის საკუთრებაში მყოფი კასრადეების რამდენიმე ოჯახი (ოთარ, გიორგი, ივანე და ნინია კასრადეების) (იქვე: 456-457).

დოკუმენტში მოხსენიებული მაჩაბლები

დოკუმენტში მაჩაბელთა საგვარეულოს რამდენიმე წარმომადგენელია მოხსენიებული. კასრადეებს წყალობის სიგელი ებოძათ გიორგი მაჩაბლისა და მისი ოჯახის წევრებისაგან. აღნიშნული საბუთის გარდა მითითებულ პირებს (ზურაბი, ლუარსაბი, ფარსადანი, რევაზი, ელიზბარი, იოსები, დავითი, დიმიტრი და ზაალ მაჩაბლები) არაერთი დოკუმენტური წყარო იცნობს. ფარსადან მაჩაბელს ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II 1785 წლით დათარიღებულ წერილში ბრწყინვალე თავადს უწოდებს. ფარსადანს მარბიელი ლეკების წინააღმდეგ ოსთა დაქირავებული რაზმების გამოყვანა ევალებოდა. ერეკლე II-ის წერილში ვკითხულობთ: „ქ. ბრწყინვალეს თავადს, მაჩაბელს, ხევისთავს ფარსადანს და ბაადურისშვილსა ბარძიმს მრავალი მოკითხვა უამბეთ. მერე ყარაჯა ოსი გამოგვისტუმრებია და ოსეთში მიგვიწერია, რომ ისინი მამაცობრივ გამოვიდნენ და თამარაშენს

და იმ ადგილებში ორსაოდე კვირას დადგნენ, თუ ვინ იცის იმ ლეკის ჯარმა მანდეთკენ მოსვლა მოინდომონ ბრძოლა აუტეხონ და არ შემოუშვან“ (საქართველოს სიძველენი 1909: 199-200, #211). ფარსადან მაჩაბელს XVIII საუკუნის II ნახევარში ყმები ჰყავდა ცხინვალში, ქურთაში, სვერში, ქემერტში, მარწემში, ხეითში, რუსთავში, დიცში (თაბუაშვილი 2013: 57, 68, 69, 70, 72). პლატონ იოსელიანის ცნობით, ფარსადან მაჩაბელი იყო: „შინა ყმა მეფისა, ოვსთა ჯარისა მკრებელი და ხარკისა სახასოს მომგროვებელი“ (იოსელიანი 1978: 249). დოკუმენტში მოხსენიებული ფარსადან, ლუარსაბ, ელიზბარ, რევაზ და დათუა მაჩაბლები XVIII საუკუნის II ნახევრის დიდი ლიახვის ხეობის მოსახლეობის აღწერის დავთარში ერთ კომლად არიან მოხსენიებულნი (იქვე: 66). სავარაუდოდ, ზემოთ წარმოდგენილ დოკუმენტში მოხსენიებული გიორგი მაჩაბლის გარდაცვალების შემდეგ სათავადო სახლის უფროსი ფარსადან მაჩაბელი გახდა. მას დიდი ლიახვის ხეობაში უამრავი ყმა-მამული ეკუთვნოდა. ელიზბარი, ლუარსაბი, რევაზი და დიმიტრი მაჩაბლები როგორც ერთი ოჯახის წარმომადგენლები სხვა სახლისკაცებთან ერთად იხსენიებიან 1798 წელს გიორგი XII-ის მიერ გაცემულ სიგელში. დოკუმენტის მიხედვით, მაჩაბლებს ვარიანში სახასო ყმა და მამული გადაეცათ (სოსიაშვილი 2021: 117). ფარსადან მაჩაბელი გიორგი XII-ის გამეფების მერე მალე გარდაიცვალა, წინააღმდეგ შემთხვევაში ის აღნიშნულ სიგელში ნახსენები იქნებოდა. კასრამეების სიგელში მოხსენიებულ ზაალ მაჩაბელზე ცნობას გვაწვდის ალ. ორბელიანი. მისი გადმოცემით, დიდი ლიახვის ხეობელი ფეოდალი ქართლ-კახეთის მეფის – ერეკლე II-ის ერთგული პიროვნება იყო (იქვე: 114). 1804 წლის რუსული აღწერის მიხედვით, ლუარსაბ და რევაზ მაჩაბლებს ყმები ჰყავდათ: მეღვრეკისში, მარწემში, საბაწმინდაში, აჩაბეთში, ქვემო ნიქოზში (იქვე: 135-136). გიორგი მაჩაბლის ვაჟი ლუარსაბი დიდი ლიახვის ხეობაში რუსული ხელისუფლების წინააღმდეგ XIX საუკუნის დასაწყისში არსებული გამოსვლების ერთ-ერთი ორგანიზატორი იყო. ლუარსაბ მაჩაბელი ეხმარებოდა რუსთა წინააღმდეგ ამხედრებულ იულონ, ფარნაოზ და ლევან ბატონიშვილებს, რის გამოც 1810 წელს: „მაჩაბელი ლუარსაბ წარგზავნეს პეროვილად რუსეთსა შინა...“ (იქვე: 239). კოსტრომაში გადასახლებული ლუარსაბის ოჯახს უფლება მისცეს თბილისში ეცხოვრა. ანტირუსულ მოძრაობაში ეჭვმიტანილი იყო, ასევე, ფარსადან მაჩაბლის ძმა რევაზ მაჩაბელი, რომელსაც მანამდე ბრალს სდებდნენ სამაჩაბლოში მცხოვრები ოსების ამბოხებაში (იქვე: 235-236). რევაზ მაჩაბელი სახელმწიფოს მხრიდან მკაცრი ზედამხედველობის ქვეშ საცხოვრებლად თბილისში დატოვეს (სოსიაშვილი 2021: 239). დოკუმენტში მოხსენიებული დავით მაჩაბელი კრწანისის (1795 წ.) ომის მონაწილე იყო. მან იოანე ბატონიშვილთან ერთად ბრძოლის ველიდან გამოიყვანა და გადაარჩინა ერეკლე II. ამის შესახებ დავით ბატონიშვილი წერს: „დღესა მას იყო მხნედ მეფის ძის ძე იოვანე სინჯია ქევხა საქობოსი ქიზიყელი. ესრეთ უკუთ იყვნენ ესე თუ არა იპოვებოდნენ მუნ, შეიპყრობდნენ მეფესა ირაკლისა აბანოს კარსა ზედა, რომელთა ძალით გამოიყვანეს მეფე ავლაბარსა შინა“ (ბატონიშვილი 1906: 44).

ამრიგად, წარმოდგენილი დოკუმენტი მნიშვნელოვან ინფორმაციას გვაწვდის XVIII საუკუნის II ნახევარში სამაჩაბლოდან ეგვიპტეში ტყვედ გაყიდული ქართველის – ბეჟან კასრადის შესახებ, რომელიც მონობას არ შეურიგდა, ბედის წყალობით მან ეგვიპტეში დიდ წარმატებას მიაღწია, რაც თავისი ოჯახისათვის ფულადი თანხის გამოგზავნით დასტურდება. ეგვიპტეში მცხოვრები სახლიკაცის დახმარებით კასრადეებმა მაჩაბლების მამულები გამოისყიდეს და მშობლიურ სოფელში თავდასაცავი კოშკი ააშენეს. როგორც აღინიშნა, 2008 წლის აგვისტოს ომის შემდეგ კასრადეების კოშკი, ისევე როგორც მრავალი ქართული ძეგლი, ოკუპირებულ ტერიტორიაზე მოექცა.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები

- ალიმბარაშვილი 2011:** ალიმბარაშვილი ი., ლეკიანობა აღმოსავლეთ საქართველოში. თბილისი, 2011.
- ალიმბარაშვილი 2021:** ალიმბარაშვილი ი., შიდა ქართლის (გორის მაზრის) მოსახლეობა XIX საუკუნის პირველ ოცწლეულში რუსული კამერალური აღწერების მიხედვით. გორი, 2021.
- ახლოური 2023:** ახლოური დ., შიდა ქართლის სოფლების ისტორიიდან (ვარიანი). მასალები საქართველოს სოფლების ისტორიისათვის, ტ. IV. თბილისი, 2023.
- ბატონიშვილი 1906:** ბატონიშვილი დავით, მასალები საქართველოს ისტორიისათვის, 1744-1840 წწ. ტფილისი, 1906.
- ექსპედიციის მასალები 2002:** შიდა ქართლი, I, პატარა და დიდი ლიახვის ხეობების არქიტექტურული მემკვიდრეობა (ცხინვალის რაიონი). 1981-1983 წლების ექსპედიციის მასალები. თბილისი, 2002.
- ზანგურაშვილი 2005:** ზანგურაშვილი ვ., ქსნისხეველი არქიეპისკოპოსი დოსითეოს ფიცხელაური, ქსნის ხეობის წარსული და აწმყო. თბილისი, 2005.
- თაბუაშვილი 2013:** თაბუაშვილი ა., ქალაქ ცხინვალისა და მისი მიმდებარე სოფლების აღწერის დავთრები (XVIII საუკუნის II ნახევარი). თბილისი, 2013.
- ითონიშვილი 2008:** ითონიშვილი ვ., ეთნიკური ისტორიის ნარკვევები. თბილისი, 2008.
- იოსელიანი 1978:** იოსელიანი პ., ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა. ა. გაწერელის რედ. თბილისი, 1978.
- კილასონია 2006:** კილასონია ა., ადამიანებით ვაჭრობა საქართველო-კავკასიაში XVI-XIX საუკუნეებში. თბილისი, 2006.
- მასალები... 1955:** მასალები საქართველოს ეკონომიკური ისტორიიდან, ნ. ბერძენიშვილის რედ., ტ. III. თბილისი, 1955.
- მეგრელაძე 1979:** მეგრელაძე დ., გლეხობის კლასობრივი ბრძოლა ფეოდალურ საქართველოში (XVII-XVIII სს.). თბილისი, 1979.
- მეგრელიძე 1983:** მეგრელიძე ი., სიძველეები ლიახვის ხეობაში, I. თბილისი, 1983.
- მეგრელიძე 1984:** მეგრელიძე ი., სიძველეები ლიახვის ხეობაში, II. თბილისი, 1984.

ჟორდანია 1898: ჟორდანია თ., ქრონიკები, ტ. II. ტფილისი, 1898.

საქართველოს სიძველენი 1909: საქართველოს სიძველენი, ე. თაყაიშვილის რედ., ტ. II. ტფილისი, 1909.

საქართველოს სიძველენი 1910: საქართველოს სიძველენი, ე. თაყაიშვილის რედ., ტ. III. ტფილისი, 1910.

სოსიაშვილი 2018: სოსიაშვილი გ., მაჩაბლების ურთიერთობა ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხებთან, „ქართული დიპლომატია“. წელიწდეული, 18, 2018.

სოსიაშვილი 2020: სოსიაშვილი გ., ბრიტანელი მოგზაურების: ჩარლს ლეონარდ ირბის და ჯეიმს მანგელსის ცნობები თურქეთში ტყვედ გაყიდული ქართველების შესახებ (XIX საუკუნის I მეოთხედი). ახალ და უახლეს პერიოდში ქართულ-თურქული ურთიერთობები. ტრაპიზონი, 2020.

სოსიაშვილი 2021: სოსიაშვილი გ., სამაჩაბლოს ისტორია. თბილისი, 2021.

ტიკაძე 2012: ტიკაძე მ., არაბული ქვეყნები ოსმალთა ბატონობის პერიოდში (XVI ს.-XIX ს. დამდეგი). თბილისი, 2012. <http://mematiane.ge/product-details.php?id=1794;> <https://intermedia.ge/statia/100842-arabuli-samyaros-qarTvelimmarTvelebi/89/>

ქართული სამართლის ძეგლები 1972: ქართული სამართლის ძეგლები, თბილისი, ტ. IV – 1972, ტ. VIII – 1985.

ღაღანიძე 2010: ღაღანიძე მ., სანქტ-პეტერბურგიდან მოვლინებული ქართველი მთავარეპისკოპოსი დოსითეოს ფიცხელაური ძველი და ახალი საქართველოს მიჯნაზე. ლიტერატურული პორტრეტები XVIII-XIX სს. საქართველოს საზოგადოებრივი და კულტურული ცხოვრების ალბომიდან. თბილისი, 2010.

ჯაფარიძე 2016: ჯაფარიძე გ., საქართველო და ეგვიპტის მამლუქები. თბილისი, 2016.

AKAK, т. V, 1873, стр. 48-49, #82.